

Magdalena Zachara

<https://orcid.org/0009-0000-0724-3695>

Uniwersytet Gdański

Obowiązek w świadomości dzisiejszej młodzieży

„Każdy z was, młodzi przyjaciele, znajduje też w życiu [...]

Jakiś obowiązek, powinność, od której nie można się uchylić”¹ (Jan Paweł II)

Pandemia koronawirusa w Polsce i na świecie wpłynęła na życie większości ludzi². Wyniki badań przeprowadzonych przez Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu wykazały, że zmieniły się typowe wcześniej zachowania społeczne Polaków – m.in. podawanie dłoni na powitanie (przestało to robić 80% badanych), korzystanie z komunikacji miejskiej (70% badanych przestało w ten sposób się przemieszczać). Wzrósł też poziom lęku – m.in. o zdrowie swoje i najbliższych lub przed utratą pracy i środków do życia³. Badani dostrzegali jednak także dobre strony kryzysu, traktując pandemię jako czas

1 Jan Paweł II, *Homilia z liturgii słowa do młodzieży na Westerplatte, Gdańsk-Westerplatte 1987*, [https://jp2online.pl/obiekt/homilia-z-liturgii-slowa-do-mlodziezy-na-westerplatte;T2JqzwnOjM2NDg=\(24.09.2022\)](https://jp2online.pl/obiekt/homilia-z-liturgii-slowa-do-mlodziezy-na-westerplatte;T2JqzwnOjM2NDg=(24.09.2022)).

2 *Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z pierwszego etapu badań*, zespół redakcyjny UAM, Poznań 2020.

3 *Życie codzienne w czasach pandemii*, s. 15–22.

reorganizacji codzienności – przeobrażenia więzi, zmiany organizacji czasu wolnego i pracy⁴.

Zmieniło się funkcjonowanie uczniów polskich szkół, którzy z krótkimi przerwami uczyli się zdalnie do końca pierwszego półrocza w roku szkolnym 2021/2022. Swoje obowiązki związane z nauką realizowali, łącząc się z nauczycielami za pośrednictwem platformy internetowej. Uczniowie rozpoczęli naukę zdalną 12 marca 2020 roku, kiedy to nastąpiło czasowe zawieszenie działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej jednostek systemu oświaty. Rozpoczęły one od 25 marca realizowanie zadań z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. W kolejnym roku szkolnym od 24 października naukę w formie zdalnej rozpoczęły klasy IV–VIII, a w listopadzie również młodsze. Od stycznia 2021 roku do nauki w szkole wracali uczniowie klas I–III, z przerwami na naukę hybrydową, w maju wrócili do nauki stacjonarnej. Klasy starsze w drugiej połowie maja także uczyły się hybrydowo. Od 31 maja 2021 roku wszyscy uczniowie powrócili do regularnej nauki stacjonarnej.

Forma zdalnej edukacji uznana została przez większość rodziców i nauczycieli za niekorzystną dla uczniów, co zostało ujęte w raporcie sporządzonym przez Centrum Badania Opinii Społecznej: „Niemal wszyscy rodzice, na podstawie własnych doświadczeń, dostrzegają jakieś problemy wynikające z edukacji zdalnej i nieuczęszczania dzieci do szkół.”⁵ Inne badania wskazywały na fakt, że nauka zdalna w znacznej mierze opierała się na samodzielności, więc uczniowie mający trudności w uczeniu się i dodatkowo borykający się z problemami technicznymi doświadczali zwiększenia kłopotów z przyswojeniem materiału⁶.

Pomimo negatywnych ocen zdalnej formy kształcenia uczniowie szkół średnich, wobec planowanego przez rząd powrotu do nauki w szkole, wystosowali do MEiN petycję, także w imieniu szkół podstawowych, w której domagali się powrotu do szkoły dopiero od nowego roku szkolnego. Wskazywali na negatywne i szkodliwe skutki nagłego powrotu do nauki stacjonarnej: „uczniowie są zestresowani sprawdzaniem zeszytów, notatek lub że po powrocie będą

---

4 *Życie codzienne w czasach pandemii*, s. 23–24.

5 CBOS, Komunikat z badań, nr 19/2021: *Edukacja zdalna – doświadczenia i oceny*, luty 2021, s. 14.

6 *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?*, s. 28 i 60, <https://kometa.edu.pl/biblioteka-cyfrowa/publikacja,1147,edukacja-zdalna-co-stalo-sie-z-uczniami-ich-rodzicami-i-nauczycielami> (31.08.2022).

musieli od nowa pisać sprawdziany w niepokoju i stresie. Petycja dotyczy również uczniów klas ponadpodstawowych”⁷. Głosy krytyczne wobec decyzji rządu pojawiały się także w przestrzeni medialnej.

Jednak minister edukacji i nauki Przemysław Czarnek, podczas konferencji prasowej, która odbyła się 30 kwietnia 2021 roku⁸, odpowiadając na wątpliwości mediów związane z decyzją o powrocie uczniów do szkół, zwrócił uwagę na rolę obowiązków szkolnych, które w każdym roku są takie same i w jego opinii nie powinny być źródłem lęku: „Stres to jest rzecz, która towarzyszy człowiekowi w życiu, ale nie należy tego stresu generalnie wyolbrzymiać”. Dodał także: „Nikt nie będzie państwa stresował. Wszyscy mamy swoje **obowiązki** w życiu codziennym i do tych **obowiązków** wracamy również w szkole. [...] No ale temu towarzyszą również wymagania dla uczniów, które są standardowe w każdym roku szkolnym. Nie bójmy się **obowiązków**. **Obowiązek** to nie stres”⁹.

Sytuacja związana z powrotem do nauki stacjonarnej w okresie pandemii koronawirusa oraz obserwacje autorki jako nauczyciela szkoły podstawowej stały się przedmiotem refleksji nad tym, w jaki sposób uczniowie rozumieją pojęcie „obowiązek” oraz jak postrzegają i waloryzują obowiązki. Żeby odpowiedzieć na te pytania, przeprowadzono badania ankietowe wśród uczniów.

Obowiązek w ujęciu słownikowym

W *Słowniku etymologicznym języka polskiego* Wiesława Borysia „obowiązek” zaświadczony jest od XVI wieku w znaczeniu „konieczność zrobienia czegoś, powinność, zobowiązanie”¹⁰. Natomiast z kwalifikatorem *przest.* [przesta-

---

7 *Powrót do szkół od września 2021*, https://secure.avaaz.org/community_petitions/pl/ministerstwo_educacji_i_nauki_przemyslaw_czarnek_powrot_do_szkol_od_wrzesnia_2021/ (30.06.2021): „Sprzeciwiamy się powrotowi w tym roku szkolnym do nauki stacjonarnej i chcielibyśmy, by nasz głos, głos wszystkich uczniów, został i tym razem usłyszany oraz by została podjęta odpowiednia decyzja, o jaką prosimy. Nie mamy czasu, by znów wrócić do nauki stacjonarnej, ponieważ uczniowie chcą się skupić na nauce do egzaminu ósmoklasisty, a nie przejmowaniem się o liczbie zgonów i zachorowań w danym dniu”.

8 Konferencja Ministra Edukacji i Nauki dotycząca powrotu uczniów do nauki stacjonarnej, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/konferencja-ministra-edukacji-i-nauki-dotyczaca-powrotu-uczniow-do-nauki-stacjonarnej> (13.05.2021).

9 Konferencja Ministra Edukacji i Nauki dotycząca powrotu uczniów do nauki stacjonarnej.

10 W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 374.

rzale] notuje leksykograf: „praca w charakterze pomocy domowej, służba”. Poza tym wyraz w liczbie mnogiej oznacza „czynności, funkcje związane z piastowaniem stanowiska, urzędu itp.”

Współczesne słowniki języka polskiego notują „obowiązek” w znaczeniu powinności przymusu, który wynika z nakazu prawnego, społecznego lub z wewnętrznego przekonania. *Słownik współczesnego języka polskiego* pod redakcją Bogusława Dunaja zawiera następującą definicję: „to, co ktoś musi zrobić, do czego powinien się poczuwać ze względów moralnych, prawnych, społecznych i in.; to, do czego ktoś jest zobowiązany; zobowiązanie, powinność”¹¹.

Najobszerniejsze objaśnienie wyrazu znajduje się w *Praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny*, który jest najdokładniejszym (ponad 130 000 haseł zebranych w 50 tomach), powojennym słownikiem ogólnym, wyróżnia on dwa znaczenia tego pojęcia:

- „powinność moralna, presja skłaniająca człowieka do wykonania lub zaniechania działań, wynikająca z nakazu moralnego albo z określonej, społecznie funkcjonującej normy etycznej lub zawodowej; to, co ktoś musi zrobić, to, do czego czuje się zobowiązany”. Pojęcia bliskoznaczne dla tego znaczenia to „przymus, mus, konieczność, powinność, zobowiązanie”; słownik podaje tu jeden antonim: „przyjemność”;
- „wzór działania związany z pełnieniem określonej roli społecznej, czynności uwarunkowane tą rolą i ich wykonywanie”. Bliskoznaczne pojęcia w tym drugim znaczeniu to „powinności, zobowiązania”¹².

Dostępny w Internecie *Słownik języka polskiego PWN*, który powstał na podstawie *Słownika 100 tysięcy potrzebnych słów* pod redakcją Jerzego Bralczyka (Warszawa 2005), zawiera następujące objaśnienie obowiązku: „konieczność zrobienia czegoś wynikająca z nakazu moralnego lub prawnego; też: to, co ktoś musi zrobić powodowany taką koniecznością”¹³. W *Wielkim słowniku języka polskiego* opracowywanym pod kierunkiem Piotra Źmigrodzkiego, publikowanym w Internecie, znajduje się definicja: „coś, co jakaś osoba musi zrobić, bo nakazują to normy społeczne lub prawne”¹⁴.

11 *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 1, Warszawa 1999, s. 634.

12 *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, t. 25, Poznań 2000, s. 58–59.

13 *Obowiązek*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/obowiazek.html> (07.11.2022).

14 *Obowiązek*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/1038/obowiazek> (07.11.2022).

W *Praktycznym słowniku wyrazów i zwrotów bliskoznacznych* wyodrębnione zostały dwie grupy znaczeń, do których wskazano wyrazy bliskoznaczne: (1) „powinność, zobowiązanie”; (2) „funkcja, rola, praca, zadanie”.

W słowniku internetowym antonimów do wyrazu „obowiązek”¹⁵ wskazane zostały: „przyjemność, rozrywka, relaks, własna inicjatywa, odpoczynek, wypoczynek, czas wolny, laba, brak obowiązków, próżnowanie, służba, powinność, misja, posłannictwo”¹⁶.

Podsumowując, można stwierdzić, że słowo „obowiązek” funkcjonuje w polszczyźnie ogólnej w dwóch znaczeniach: **moralnym** i **prawno-społecznym**. W pierwszym odnosi się do ogólnie przyjętych zasad etycznych lub też dotyczy ducha, umysłu, uczuć, życia psychicznego, wewnętrznego. W znaczeniu drugim natomiast odwołuje się do obowiązujących zasad prawnych, funkcjonowania w społeczeństwie, pełnienia określonej roli społecznej. „Obowiązek” w znaczeniu moralnym nawiązuje do wartości i zasad powszechnie uznawanych za właściwe, które człowiek przyjmuje dobrowolnie, na co wskazują przytoczone w słowniku przykłady użycia przymiotnika „moralny”. Natomiast „obowiązek” w znaczeniu prawno-społecznym łączy się z zewnętrznymi, narzuconymi normami, zasadami, przepisami, których łamanie skutkuje nałożeniem konsekwencji bądź uruchamiania regulacji prawne.

Celem przeprowadzonej wśród uczniów ankiety było ustalenie, jak młodzież rozumie obowiązek, jaki jest ich stosunek do obowiązków oraz z jakimi wartościami je łączy. Badaniem ankietowym objęta została młodzież pochodząca z różnych rejonów Polski (województwa: małopolskie, śląskie, mazowieckie, pomorskie, lubelskie) w wieku od 15 do 20 lat. A zatem badaniu poddano uczniów począwszy od klasy VIII szkoły podstawowej, poprzez licea ogólnokształcące i zawodowe, aż po szkoły branżowe. Ogółem przebadano 170 osób.

Kwestionariusz składał się z 14 pytań obejmujących samo rozumienie obowiązku oraz stosunek młodzieży do obowiązków, a także ich wartościowanie. Kwestionariusz składał się z pytań/zadań otwartych i zamkniętych. Nie wszyscy ankietowani udzielili odpowiedzi na każde z pytań. Sporadycznie zdarzały się też odpowiedzi wulgarne lub niezwiązane z pytaniem, zadaniem.

Uzyskany materiał pozwolił ustalić, że uczniowie rozróżniają obowiązek rozumiany w aspekcie moralnym oraz w znaczeniu prawno-społecznym.

¹⁵ Antonim „obowiązek”, <https://antonim.net/antonim/obowiazek> (24.09.2022).

¹⁶ *Praktyczny słownik wyrazów i zwrotów bliskoznacznych*, red. A. Latusek, Kraków 2004, s. 150.

Obowiązek w znaczeniu moralnym

Blisko co trzeci badany (52 osoby) wskazał w odpowiedzi na rozumienie obowiązku w pierwszym znaczeniu słownikowym, a więc w sensie moralnym, w którym obowiązek to „powinność, co trzeba/należy zrobić, konieczność” moralna, etyczna wynikająca z podjętej decyzji będącej wyborem osoby, której ten obowiązek dotyczy. W 20 odpowiedziach połączono obowiązek bezpośrednio z „odpowiedzialnością” lub „misją” (2):

- (1) Według mnie obowiązek jest powierzonym nam zadaniem, do którego się zobowiązujemy, będąc w pełni świadomym.
- (2) Coś, za co jesteśmy odpowiedzialni.
- (3) Obowiązek jest to czynność, którą musimy wykonać i stawiać ją ponad inne mniejsze wartości.
- (4) Odpowiedzialność za swoje czynności i zadania.
- (5) Czynność, którą zobowiązuję się wypełniać.
- (6) Coś, co trzeba zrobić, bo tak należy.
- (7) Obowiązek jest naszym życiem, należy o nim pamiętać.

Uczniowie wskazują, że obowiązek to coś ważnego, wartościowego, a jego wykonanie wynika z poczucia odpowiedzialności i świadomej decyzji. Obowiązek to „wewnętrzny przymus”, który jest odczuwany w wyniku wewnętrznego przekonania, wyznawanych zasad etycznych, moralnych.

Wyrażeniami o znaczeniu synonimicznym do wyrazu „obowiązek” najczęściej wskazywanymi przez badanych były: „wewnętrzny przymus”, „powinność”, „presja”, „konieczność” – (65), a także „odpowiedzialność” (19), „misja” (2). Nieco więcej niż połowa badanych (86) wskazała obydwa synonimy podane w słowniku wyrazów bliskoznacznych, a więc „powinność”, „zobowiązanie”, które odnoszą się do rozumienia obowiązku w kategoriach moralnych.

Wydaje się, że pewną trudność sprawiło uczniom wymienienie antonimów „obowiązku” (w ankiecie uczniowie zostali poproszeni o podanie wyrazu o znaczeniu przeciwnym), skoro aż 29 badanych nie udzieliło żadnej odpowiedzi lub wpisało odpowiedź „nie wiem”. Wymieniane przez uczniów antonimy w znaczeniu moralnym to „wolność” (34), „dobrowolność” (17), „nieodpowiedzialność” (4), „swoboda” (5).

W pytaniu o skojarzenia związane z wyrazem „obowiązek” uczniowie wymieniali (2–4 spośród zaproponowanych): „zasady”, „ograniczenie przyjemności”, „trauma”, „społeczeństwo”, „moralność”, „zniewolenie”, „odpowiedzialność”,

„godność”, „tożsamość”, „ciężar”. Większość, bo aż 161 badanych wskazało, że obowiązek łączy odpowiedzialnością. Nieco mniej uczniów (143) odpowiedziało, że obowiązek to „zasady”, co odwołuje nas do „przestrzegania zasad”, „życia według zasad”, ale też do „posiadania zasad”.

Niektórzy uczniowie łączyli wprost znaczenie „obowiązku” z „moralnością”, „godnością” (32), „przyjemnością” (18) i „tożsamością” (17). Wynika stąd, że młodzież rozumie obowiązek w kategoriach moralnych, etycznych.

Uczniowie zostali poproszeni o wskazanie znanych im rodzajów obowiązków. Nieznaczną liczbą badanych (25) w swoich wypowiedziach odwołała się do troski o kogoś (lub o zwierzę) i pomagania innym, w szczególności rodzicom (10). Odwoływali się oni w tym zadaniu głównie do obowiązków w rozumieniu prawnym i społecznym. Badani zwrócili uwagę na odpowiedzialność i świadomość decyzji, którą podejmujemy w wykonywaniu obowiązków. W dwóch odpowiedziach bezpośrednio wskazano na „obowiązek moralny”.

- (1) Moralny.
- (2) Zajęcie się jakąś powierzona nam osobą.
- (3) Pomaganie rodzicom.
- (4) Pomagać.
- (5) Odpowiedzialność za kogoś, za coś.
- (6) Szacunek do rodziny i drugiej osoby, opieka nad zwierzętami.

Zatem w świadomości uczniów obowiązki rozumiane są głównie jako czynności wykonywane w domu i w szkole. Nieznaczną część badanych wskazała na obowiązki jako moralne zobowiązanie.

Odpowiadając na pytanie „Jakie masz obowiązki? Opisz”, nieco większa liczba ankietowanych (50) odniosła się do moralnego znaczenia obowiązku. Wypowiadając się na temat własnych obowiązków, podobnie jak we wcześniejszym zadaniu, najczęściej wskazywali oni na „pomoc” – rodzicom, bliskim, innym osobom. Stosowali także rzeczowniki „troska”, „opieka” lub „opiekowanie się” kimś. Pojawiły się również nieliczne wypowiedzi wskazujące na świadomość odpowiedzialności za siebie i innych, za zdrowie i relacje z bliskimi:

- (1) Dbanie o siebie i moich bliskich, wypełnianie własnych celów i motywacji.
- (2) Dbanie o innych i o siebie.
- (3) Pomoc rodzicom [...] opiekowanie się siostrami.
- (4) Pomoc najbliższym, jeśli tej pomocy potrzebują.
- (5) Pomoc w domu, pomoc innym ludziom.

- (6) Obowiązek odpowiadania za swoje czyny, odpowiedzialność za drugiego człowieka.
- (7) Bycie dobrą córką, uczennicą, obywatelką, troska o innych.
- (8) Troska o zdrowie.

W odpowiedziach na pytanie „Jaki jest Twój stosunek do obowiązków? Co o nich myślisz?” ankietowani mogli wyrazić własną opinię. Pytanie badało, jaki jest stosunek ankietowanych do obowiązków i w jaki sposób je wartościują. Dawało ono swobodę w wyrażeniu swojego zdania, możliwe było tu odniesienie się do sfery osobistej, do własnych doświadczeń i przemyśleń. Była to interesująca część materiału, która dała dość bogaty obraz stosunku uczniów do obowiązków i ich wartościowania, ale także rozumienia obowiązku przez uczniów. Odpowiedzi odnoszące się do moralnego znaczenia obowiązku można zaklasyfikować do czterech grup:

1. Obowiązek – rozwój.
2. Obowiązek – to część życia.
3. Obowiązek – to coś ważnego.
4. Obowiązek – to coś negatywnego.

Ad 1. Obowiązek — rozwój

Uczniowie wskazują na pozytywny aspekt obowiązków (39), które odnoszą do sfery osobistego, wewnętrznego rozwoju człowieka. Zauważają, że obowiązek pełni istotną rolę w kształtowaniu charakteru, w uczeniu się samodyscypliny, odpowiedzialności, przygotowuje do życia. Przykłady:

- (1) Myślę, że są potrzebne, ponieważ uczą nas kultury i pracy.
- (2) Myślę, że są potrzebne, uczą odpowiedzialności.
- (3) Myślę, że są ważną częścią życia, która kształtuje nasze wnętrze.
- (4) Uważam, że obowiązki [...] uczą systematyczności, odpowiedzialności, dlatego warto je posiadać.
- (5) Że są dobre, zawsze nas czegoś uczą i przygotowują do dorosłego życia, żebyśmy w przyszłości sobie poradzili.
- (6) Każdy powinien mieć jakieś obowiązki, aby nauczyć się być odpowiedzialnym i samemu odpowiadać za swoje czyny.
- (7) Myślę, że obowiązki uczą organizacji, systematyczności i posłuszeństwa.

Ad 2. Obowiązek — to część życia

Grupę tę tworzą odpowiedzi, które wyrażają oceny jakości wykonywanych obowiązków bądź też są opinią na temat sposobu wykonywania obowiązków przez samych ankietowanych. Uczniowie (13) określili tu obowiązek jako część życia, coś, z czego starają się wywiązać. Podkreślali wewnętrzny wysiłek podejmowany w realizacji obowiązków, np.:

- (1) Wykonuję je.
- (2) Staram się je wykonywać.
- (3) Uważam, że wywiązuję się ze swoich obowiązków.
- (4) Obowiązki są nierozłączną częścią życia człowieka.
- (5) Staram się traktować je jako normalną część życia.

Ad 3. Obowiązek — to coś ważnego

Kolejna grupa to odpowiedzi mająca charakter sądów wartościujących obowiązek jednoznacznie pozytywnie. Takie wartościowanie jest wyrazem wewnętrznych przekonań i posiadanej hierarchii wartości¹⁷. Odnosi się ono do moralnego aspektu badanego pojęcia. Ankietowani (35) w odpowiedziach nie podawali uzasadnienia swojego sądu, ale jednoznacznie ocenili obowiązek jako pozytywny, ważny, potrzebny. Przykłady:

- (1) Myślę, że są potrzebne.
- (2) Są potrzebne i ważne w życiu.
- (3) Pozytywny.
- (4) Dobry.
- (5) Są OK.

Ad 4. Obowiązek — to coś negatywnego

Odpowiedzi uczniów (27) zakwalifikowane do tej grupy ujawniały emocjonalny stosunek. Młodzież w krótkich zdaniach negatywnie wartościowała obowiązek. W odpowiedziach ujawniali swoje uczucia i emocje związane z wykonywaniem obowiązków (niechęć, zmęczenie, zniechęcenie, strach) np.:

- (1) Nie lubię.
- (2) Nie lubię ich, trudno mi je wykonywać.

---

¹⁷ Zob. J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 5–9.

- (3) Męczą mnie.
- (4) Moim zdaniem są strasznie stresujące.
- (5) Są stresujące.
- (6) Są zbędne.
- (7) Trochę trudne.
- (8) Nie chce mi się.

Zadanie zawierające sześć pytań o podobnej konstrukcji – „Jak można rozumieć połączenie wyrazowe [...]. Wybierz najbliższą ci odpowiedź” – polegało na wybraniu przez uczniów jednego z dwóch zaproponowanych objaśnień połączeń wyrazowych zawierających słowo „obowiązek”. Podane objaśnienia tych połączeń zostały tak stworzone i dobrane, aby jedno odwoływało się do wolnej woli człowieka w wykonywaniu obowiązku, a więc do aspektu moralnego, drugie natomiast do rozumienia obowiązku jako przymusu, zniewolenia. Respondenci najczęściej wybierali pozytywnie wartościujące objaśnienia zaproponowanych fraz z wyrazem „obowiązek”.

Połączenia wyrazowe zamieszczone w ankiecie i zaproponowane objaśnienia oraz liczba dokonanych wyborów:

ktoś czuje się w obowiązku

Ktoś czuje się odpowiedzialny za coś – 139

Ktoś czuje się zmuszony do zrobienia czegoś – 32

spoczywa na nim obowiązek

Ktoś wykonuje odpowiedzialne zadanie – 146

Komuś dodano trudnej pracy – 25

wywiązywać się z obowiązku

Zrobić coś, co do mnie należy – 134

Uwolnić się od jakiegoś zadania – 37

wziął na siebie przykry obowiązek

Ktoś wykonuje coś, czego nie chce – 66

Ktoś zdecydował o wykonaniu czegoś nieprzyjemnego – 105

Jak wynika z dokonanych wyborów, badani łączą obowiązek z odpowiedzialnością, pozytywnie wartościują wywiązywanie się z obowiązku, nawet jeśli

jest to związane z przykrością i oznacza coś nieprzyjemnego. W objaśnieniu słownikowym „wywiązywać się z obowiązku” to „wykonać coś jak należy lub dotrzymać zobowiązania”¹⁸. Wybory respondentów wskazują zatem, że obowiązek jest przez nich pozytywnie wartościowany, dostrzegają znaczenie wolnego wyboru w podejmowanych działaniach.

Obowiązek w znaczeniu prawnospołecznym

Zakwalifikowane zostały tu odpowiedzi (112), w których badani wskazali na rozumienie obowiązku jako „zadania”, „zasady”, „porządku”, „pracy”, „codziennej czynności”, „nawyku”, „przymusu” nałożonego przez kogoś. Wypowiedzi te odzwierciedlają rozumienie obowiązku zgodnie z drugim znaczeniem słownikowym łączącym obowiązek z przestrzeganiem przepisów prawa, ze zobowiązaniami wynikającymi z wykonywanej pracy czy z zadaniami społecznymi, czyli z tym, co zostaje nałożone na człowieka w wyniku pełnionej roli społecznej, np.:

- (1) Czynność, którą jestem zobowiązany wykonać, jest ode mnie wymagane/narzucone z góry, by coś zrobić.
- (2) Konieczność wynikająca z jakiegoś nakazu, norm.
- (3) Obowiązek rozumiem jako czynności i zachowania, które są potrzebne do prawidłowego funkcjonowania w świecie.
- (4) Dla mnie obowiązek to zadanie przydzielone dla mnie, które muszę wykonać.
- (5) Robienie czegoś, co mi każą.

W materiale na pierwsze miejsce wysuwa się rozumienie obowiązku jako tego, co zostaje narzucone, wskazane do wykonania przez kogoś. To „przymus”, ale nie wynikający z wewnętrznego przekonania, wyboru, lecz z uwarunkowań zewnętrznych.

Wskazując na synonimy, uczniowie wymieniali „zajęcie/zadanie” (32), „zobowiązanie” (23), „praca” różnego rodzaju (10) lub „codzienna czynność” (6), „zasady” (7), „nawyk” (5), „regularność” (1). Zatem blisko połowa badanych odniosła się do drugiego znaczenia pojęcia „obowiązek”, rozumianego w aspekcie prawnym jako „funkcja, rola, praca, zadanie”. Do tego znaczenia w większości odwoływali się oni także, wskazując antonimy dotyczące pojęcia „obowiązek”.

---

¹⁸ Wywiązywać się, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/wywiązywać się.html> (03.06.2022).

Według ankietowanych są to: „odpoczynek/wypoczynek” (26), „brak obowiązków” (18), „lenistwo” (11), „próżnowanie/próżność” (5), „przyjemność” (5), „swawola” (4), a także „relaks” (4), „rozrywka” (3). Ankietowani częściej odnosili się do aspektu prawnego lub społecznego, który można określić jako bardziej wymierny, jego przejawy i skutki można zaobserwować, są one widoczne, oczywiste. W tym aspekcie obowiązek łączy się z przepisami, zadaniami, których nieprzestrzeganie i niewypełnianie może spotkać się z zauważalnymi skutkami, zatem nie należą one tylko do wewnętrznego życia człowieka.

Skojarzenia dotyczące obowiązku ukazały, że część ankietowanych kojarzy go z „ograniczeniem” (77) i „ciężarem” (75), a także bezpośrednio utożsamia go ze „społeczeństwem” (51). Wśród wyborów pojawiły się także: „zniewolenie” (27), „trauma” (19). Jednak w przypadku skojarzeń badani częściej odwoływali się do pojęć związanych z moralnym aspektem obowiązku.

„Obowiązek” w świadomości ankietowanych w znacznej mierze funkcjonuje w rozumieniu prawnym i społecznym. W poleceniu „Wymień znane ci rodzaje obowiązków” 145 osób wskazało na różnego rodzaju obowiązki domowe, szkolne (nauka, chodzenie do szkoły). Najczęstsze odpowiedzi to:

- (1) Chodzenie do szkoły, obowiązki domowe.
- (2) Sprzątnie, gotowanie, pranie.
- (3) Szkoła, pomoc w domu.
- (4) Nauka, stosowanie się do przełożonego, przestrzeganie zasad.

Uczniowie określali obowiązki wyrażeniem „społeczne, małżeńskie”. Określając rodzaje obowiązku, odnosili się zasadniczo do konkretnych czynności życia codziennego, takich, które są im najbliższe.

135 badanych wymieniło różnego rodzaju obowiązki związane z funkcjonowaniem w społeczeństwie i rodzinie. Wśród wymienionych obowiązków znalazły się: „sprzątnięcie”, „przygotowywanie posiłków”, „pranie”, „wynoszenie śmieci”, „opieka nad młodszym rodzeństwem, nad zwierzętami”. Wielokrotnie pojawił się także tylko przymiotnik określający ten rodzaj obowiązków – „domowe”. Sześciu badanych nie podało żadnej odpowiedzi. Wśród tych 135 odpowiedzi dotyczących obowiązków domowych równolegle 123 badanych podało obowiązki związane ze szkołą. Blisko 100 razy podana została odpowiedź, np.: „szkoła”, „chodzenie do szkoły”, „uczenie się” lub określenie – „szkolne”. Pozostałe odpowiedzi, ponad 20, były zróżnicowane i dotyczyły innych dziedzin życia – zdrowia, funkcjonowania w kraju, we wspólnocie religijnej. Przykładowe odpowiedzi:

- (1) Uczenie się.
- (2) Obowiązki partnerskie.
- (3) Chodzenie do kościoła.
- (4) Obowiązek obywatelski.
- (5) Chodzenie do szkoły.
- (6) Uczenie się.
- (7) Uczyć się, podstawowe czynności w domu.
- (8) Wynoszenie śmieci, sprzątanie.
- (9) Sprzątanie w domu, wyprowadzanie psa, uczenie się.

Natomiast w odpowiedzi na pytanie „Jaki jest Twój stosunek do obowiązków? Co o nich myślisz?” uczniowie w niewielkim stopniu poświęcili uwagę obowiązkowi rozumianemu jako element prawa, norm społecznych. 11 odpowiedzi wartościujących pozytywnie uwzględniło społeczny kontekst obowiązków. Uczniowie zauważają, że obowiązek jest konieczny i potrzebny w życiu społecznym. Dzięki niemu ludzie mogą sprawnie funkcjonować i rozwijać się. Wszystkie udzielone odpowiedzi wartościują to pojęcie pozytywnie, np.:

- (1) Obowiązki są konieczne do tego, aby społeczeństwo mogło sprawnie funkcjonować.
- (2) Są konieczne i kształtują społeczeństwo.
- (3) Myślę, że są potrzebne, ponieważ wzbudza to ład w naszym życiu.
- (4) Są potrzebne do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.
- (5) Sądzę, że każdy powinien mieć jakieś obowiązki, na tym opiera się po prostu społeczeństwo.
- (6) Obowiązki pozwalają każdemu mieć jakąś określoną funkcję w społeczeństwie.

Stosunkowo niewielu badanych (16) wartościuje obowiązek negatywnie, odnoszą się oni do znaczenia obowiązku rozumianego jako „przymus”. Odpowiedzi miały najczęściej formę krótkich zdań z czasownikiem „musieć”, od którego rzeczownik „przymus” został utworzony i który ma konotacje negatywne, ponieważ odwołuje się do działania wbrew woli człowieka. *Wielki słownik języka polskiego*¹⁹ definiuje przymus jako „oddziaływanie na kogoś w celu wymuszenia na nim określonego postępowania lub zachowania”, natomiast definicja czasownika „musieć” precyzuje, iż przymus ten może być

---

19 *Przymus*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/24756/przymus/4620187/moralny> (05.11.2022).

zewnątrzny lub wewnętrzny. Uczniowie zwracają uwagę na fakt, że to, co „muszą” lub jest „przymusem”, wykonują niechętnie:

- (1) Jeśli coś muszę zrobić, to to robię.
- (2) Muszę je wykonać.
- (3) Wykonuję czasami z przymusu.
- (4) Nie lubię robić czegoś, co muszę, wolę podchodzić do sprawy, którą mogę wykonać, ale nie muszę.
- (5) Zależy, jaki to obowiązek, ale najczęściej myślę, że muszę go po prostu wykonać.

Wartościowanie przez uczniów obowiązku w znaczeniu prawnym i społecznym ukazywało wspomniane już zadanie, w którym ankietowani wybierali jedno (najbliższe im) spośród dwóch zaproponowanych znaczeń podanego połączenia wyrazowego. Tylko w dwóch pytaniach uczniowie wybrali negatywnie wartościujące objaśnienia związane obowiązkiem. W objaśnieniach zaproponowanych do tych połączeń wyrazowych „obowiązek” występował w znaczeniu „zadania” lub „pracy zawodowej”, a więc w rozumieniu nałożonych przez kogoś zadań do wykonania.

W połączeniu wyrazowym *zostać zwolnionym z obowiązków* uczniowie dokonali następujących wyborów:

- Ktoś kogoś uwolnił od wykonywania jakiegoś zadania – 157.
Ktoś kogoś zwolnił z pracy – 14.

Wybory ankietowanych wskazują, że obowiązek jako „zadanie, praca” jest dla nich „ciężarem”, „zniewoleniem”, wartościują go więc negatywnie. Taka waloryzacja wystąpiła także w kolejnym połączeniu wyrazowym (9) *nakładać na kogoś obowiązek*, w którym ankietowani dokonali następujących wyborów:

- Zmuszać kogoś do wykonania dodatkowych zadań – 107 wyborów.
Ktoś otrzymał nowe zadania do wykonania – 64 wyborów.

Badani najczęściej wybierali znaczenie pierwsze, w którym rozumienie obowiązku wskazuje na „przymus”, „zadanie”, które zostało nałożone przez kogoś bez woli wykonawcy obowiązku. W takim kontekście „obowiązek” jest negatywnie waloryzowany, ponieważ rozumiany jako „zniewolenie”, „ciężar”, „przymus”.

Kilka odpowiedzi miało charakter niejednoznaczny. Uczniowie wypowiedzieli się na temat swoich obowiązków w sposób względny – „to zależy” (9).

Zauważyli, że obowiązki są potrzebne, ale także bywają trudne i nie zawsze są źródłem przyjemności. Badani wskazali tu, że na ich stosunek do obowiązku wpływa jego rodzaj oraz to, czy wynika on z przymusu zewnętrznego, czy podejmowany jest z własnej woli:

- (1) Zależy, jaki to jest rodzaj obowiązku;
- (2) Z reguły obowiązki kojarzą się z trudem;
- (3) Niektóre obowiązki jednak są przyjemne, jeśli dotyczą czegoś, co lubimy robić. Podsumowując, obowiązki są potrzebne, ale nie zawsze przyjemne.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania pokazały, że większości uczniów (112) „obowiązek” rozumie jako „zadanie”, „zasady”, „porządek”, „pracę”, „codzienną czynność”, „nawyk”, „przymus”, jest to dla nich coś narzuconego, wskazanego do wykonania przez kogoś, to „przymus”, ale nie wynikający z wewnętrznego przekonania, wyboru, lecz z uwarunkowań zewnętrznych.

Badani doprecyzowywali swoje rozumienie za pomocą takich wyrażen, jak: „zajęcie/zadanie” (32), „zobowiązanie” (23), „praca” różnego rodzaju (10) lub „codzienna czynność” (6), „zasady” (7), „nawyk” (5), „regularność” (1).

Dopiero co trzeci badani (52 osoby) rozumie obowiązek w kontekście moralnym jako powinność, co trzeba/należy zrobić, konieczność moralną. Uczniowie wskazują jednocześnie, że obowiązek to według nich coś ważnego, wartościowego, a jego wykonanie wynika z poczucia odpowiedzialności i świadomej decyzji.

Najczęściej wskazywanymi przez badanych synonimami były: „wewnętrzny przymus”, „powinność”, „presja” (wewnętrzna), „konieczność” – (65), a także „odpowiedzialność” (19), „misja” (2).

Natomiast pewną trudność sprawiło uczniom wymienienie antonimów słowa „obowiązek”. Ankietowani częściej odnosili się tu do aspektu prawnego lub społecznego, który można określić jako bardziej wymierny. Przeciwnieństwem obowiązku jest więc według ankietowanych: „odpoczynek/wypoczynek” (26), „brak obowiązków” (18), „lenistwo” (11), „próżnowanie/próżność” (5), „przyjemność” (5), „swawola” (4), a także „relaks” (4), „rozrywka” (3).

Wymieniane przez uczniów antonimy w aspekcie moralnym to „wolność” (34), „dobrowolność” (17), „nieodpowiedzialność” (4), „swoboda” (5). Wskazują one, że uczniowie dostrzegają znaczenie wolności i odpowiedzialności w podejmowaniu obowiązków.

W aspekcie prawno-społecznym część uczniów kojarzy pojęcie „obowiązek” z „ograniczeniem” (77) i „ciężarem” (75), a także bezpośrednio utożsamia go ze „społeczeństwem” (51). Wśród wyborów pojawiły się ponadto: „zniewolenie” (27), „trauma” (19). Jednak większość, bo aż 161 badanych wskazało, że pojęciem, które łączy z „obowiązkiem”, jest „odpowiedzialność”, a 69 badanych dostrzega jego bezpośredni związek z „moralnością”, uczniowie kojarzą „obowiązek” również z „godnością” (32), „przyjemnością” (18) i „tożsamością” (17). Wyniki badań dotyczące skojarzeń pokazały, że młodzież w znacznej mierze postrzega obowiązek w kategoriach moralnych, etycznych.

W kwestii osobistego stosunku uczniów do obowiązków oraz stanowiska wobec nich wyniki badań pokazały, że uczniowie przypisują obowiązkowi duże znaczenie w życiu społecznym, znaczna część badanych dostrzega także ich ogromną rolę w rozwoju osobowości człowieka. Połowa badanych (85), wartościuje „obowiązek” pozytywnie. Należy także zwrócić uwagę na opisane już skojarzenie przez uczniów tego pojęcia z „odpowiedzialnością”, która w kontekście wykonywania obowiązków jest wartościowana pozytywnie. Część badanych (27) wartościuje „obowiązek” negatywnie, co wynika z osobistego, emocjonalnego stosunku, związanego z niechęcią i stresem. W ocenie obowiązku uczniowie kierują się więc kryterium przyjemności, stosunek ten można ująć w zdaniu: „jeśli jest to dla mnie nieprzyjemne, to jest to dla mnie złe, niedobre”.

Podsumowując, przeprowadzone badania pokazały, iż młodzież – wbrew pojawiającym się w mediach przekazom negatywnie wartościującym obowiązek oraz wbrew postmodernistycznej aksjologii wskazującej na przyjemność jako nadrzędną wartość – uważa, że obowiązek, jakkolwiek rozumiany, jest ważny, a jego wypełnianiu przypisuje się istotną rolę w życiu społecznym i rozwoju osobistym. Ankietowani wartościują obowiązek pozytywnie i dostrzegają zarówno jego aspekt prawno-społeczny, jak i moralny. Zauważają, że wywiązywanie się z obowiązków pozwala dobrze funkcjonować w społeczeństwie, zwracają uwagę na formacyjną rolę obowiązków – uczą czegoś, kształtują charakter.

Bibliografia

- Antonim „obowiązek”, <https://antonim.net/antonim/obowiazek> (24.09.2022).
- CBOS, Komunikat z badań, nr 19/2021: *Edukacja zdalna – doświadczenia i oceny*, luty 2021.
- Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?*, zespół redakcyjny, <https://kometa.edu.pl/biblioteka-cyfrowa/publikacja,1147,edukacja-zdalna-co-stalo-sie-z-uczniami-ich-rodzicami-i-nauczycielami> (31.08.2022).
- Jan Paweł II, *Homilia z liturgii słowa do młodzieży na Westerplatte, Gdańsk-Westerplatte 1987*, <https://jp2online.pl/obiekt/homilia-z-liturgii-slowa-do-mlodziezy-na-westerplatte;T2JqzWNOjM2NDg=>, (24.09.2022).
- Konferencja Ministra Edukacji i Nauki dotycząca powrotu uczniów do nauki stacjonarnej, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/konferencja-ministra-edukacji-i-nauki-dotyczaca-powrotu-uczniow-do-nauki-stacjonarnej> (13.05.2021).
- Powrót do szkół od września 2021*, https://secure.avaaz.org/community_petitions/pl/ministerstwo_edukacji_i_nauki_przemyslaw_czarnek_powrot_do_szkol_od_wrzesnia_2021/ (30.06.2021).
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgółkowa, t. 25, Poznań 2000.
- Praktyczny słownik wyrazów i zwrotów bliskoznacznych*, red. A. Latusek, Kraków 2004.
- Puzynina J., *Język wartości*, Warszawa 1992.
- Wywiązywać się*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/wywiazywac-sie.html> (03.06.2022).
- Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z pierwszego etapu badań*, zespół redakcyjny UAM, Poznań 2020.

Abstrakt

Obowiązek w świadomości dzisiejszej młodzieży

Artykuł ukazuje, jak dzisiejsza młodzież rozumie pojęcie obowiązku. Kontekst badań to pandemia COVID-19 oraz postmodernistyczna aksjologia. Wyniki wykazują, że nastolatki pojmują obowiązek jako odpowiedzialność, zarówno w kategorii moralnej, jak i prawnospołecznej. Przypisują mu ważną rolę we własnym rozwoju oraz w życiu społecznym.

Słowa kluczowe: obowiązek, moralność, odpowiedzialność, młodzież, społeczeństwo, COVID-19, aksjologia

---

Abstract

Duty in the minds of today's youth

The article shows how today's youth understand the concept of duty. The context of the research is the COVID-19 pandemic and postmodern axiology. The results show that teenagers understand duty as responsibility, both in moral and legal-social categories. They attribute an important role to it in their own development and in social life.

Keywords: duty, morality, responsibility, youth, society, COVID-19, axiology